

Jegyzet

(1) A kutatás az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával jött létre (OTKA 2005 / F 61 405). Kutató tanárok: Ambrus Noémi, Bagdán Erika, Bakos Kata, Csóka Ágnes, Dániel Péter, Geisbühl Tünde, Kővári Júlia, Lázár Zsuzsanna, Lukács Gyöngyi, Micheller Erzsébet, Nagy Júlia, Némethné Foki Ildikó, Péter Natália, Rabb Tímea, Reményi Brigitta, Simon Tünde, Szörényi Tamás, Tóth-Vásárhelyi Réka, Völgyesi Attiláné, Vörösné Péter Mária. Kutatási titkár: E. A. Németh Márta, statisztika: Tóth Attila, adatrögzítés: Rabloczky Györgyné, képszerkesztő: Veisz Kata. Szakértők: Bicsérdi Ágnes, Bíró Titanilla, Huszti Andrea, Kővári Júlia egyetemi hallgatók.

(2) A munkát Nagy Lászlónak a század eleji Gyermektanulmányi mozgalmához hasonló cílekkel kezdtük meg. Meggyőződésünk, hogy minél alaposabban ismerjük tanulóinkat, motivációjukat, értékeit, világukat, annál könnyebben értünk velük szót, és annál hatékonyabban tudjuk őket tanítani.
(3) A zenei ízlés kérdőívhez a Gábor Kálmán Szigetkutatásában (2005) leggyakrabban említett zenei stílusokat használtuk.
(4) A szempontsor a Textilmitteilungen 1985-ös számában megjelent kérdőív alapján készült.

Irodalom

Bauer Béla – Szabó Andrea (2005, szerk.): *Ifjúság 2004 gyorsjelentés*. Mobilitás Ifjúságkutató Iroda, Budapest.
Bicsérdi Ágnes (2007): *Fiatalok öltözködése napjainkban. A subkultúrák külső jellegzetességeinek vizsgálata*. Szakdolgozat. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.
Gaul, Emil (2006): Taste of youth and education of taste. Előadás. 'Interdisciplinary Dialogues in Arts Education'. International Society for Education through the Arts Congress, Viseu, Portugal. 2006. március 1–5.
Gábor Kálmán (2005): *A Sziget-kutatás 2004*. Kézirat. Oktatáskutató Intézet, Budapest.

Gábor Kálmán – Gaul Emil – Szemerszki Marianna (2006): Trendek a szigetkutatásban. *WEB, a Max Weber szociológiai szakkollégium lapja*, 1–2. 9–34.
Mészáros György (2003): *Techno-house* subkultúra és iskolai nevelés. *Iskolakultúra*, 9. 3–63.
Szapu Magda (2002): *A zürkorszak gyermekei*. Századvég Kiadó, Budapest.
Textilmitteilungen (1985).
Simmel, Georg (1973): A nagyváros és a szellemi élet. In uő: *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Gaul Emil

Nyíregyházi Főiskola, Bölcsészettudományi és Művészeti Kar, Vizuális Kultúra Tanszék

Környezeti nevelés

A környezeti nevelés (Umwelterziehung, environmental education, éducation environnementale, milieuonderwijs, educación ambiental, educazione ambientale etc.) olyan globális fogalom, mely kifejezésre juttatja – bármely országban – a szocioszféra és a természetes környezet kölcsönhatásában a helyes egyensúlyt, és amely pro futuro készíti fel a jelen társadalmi folyamatainak résztvevőit a fenntartható fejlődésre való átmenetre. Mint közjogi konceptus ki kell egészülnön a természeti neveléssel.

Az élő és az élettelen környezet értékeinek oltalmazására, a természeti kincsekkel való takarékosagra, társadalmi-környezeti igazságosságra kell nevelni idősét és fiatalot, a fejlett és a fejlődő világ lakosságát egyaránt. A környezeti nevelésben globális kompatibilitásra kell törekedni. Az egyes országokban megnyilvánuló helyi különbségek, geopolitikai, föld- és természetrajzi sajátosságok keltette inkongruencia elsimítására elsősorban civil, másodsorban pedig nemzetközi jogi kezdeményezések szolgálnak.

A világon elsőnek tekintett kormányközi konferenciát a környezeti nevelésről az UNESCO és az UNEP (United Nations' Environment Programme) szervezésében tartották Tbilisziben 1977. október 14-től 26-ig. A Tbiliszi Nyilatkozat lerakta a környezeti nevelés alapjait. Mindez az 1972-es Stockholmi Konferencia (Conference on Human Envi-

ronment) iránymutatásai alapján: „...it is recommended that the UNESCO and other international agencies concerned take the necessary steps to establish an international programme in environmental education...” („...az UNESCO és más érintett nemzetközi szervek tegyék meg a szükséges lépéseket a környezeti nevelés nemzetközi programjának kidolgozására...”)

A következő mérföldkő letételére a moszkvai 1987-es kongresszuson került sor. Itt összefoglalták a Tbiliszi Csúcs óta eltelt évtized eseményeit a környezeti nevelés előmozdítása terén, valamint akciótérvet fogalmaztak meg a kilencvenes évekre. Előírnyozták egyebek mellett, hogy leküzdjék a főként társadalmi-gazdasági okokból és helytelen általános emberi magatartásminták következtéből fakadó felelőtlen környezethasználatot; hogy az egyes embert környezettudatos viselkedésre neveljék. Ellenőrzés alá kell vonni az addig kontrollálatlan gazdasági fejlődést, hogy gátját szabják a természeti erőforrások tékozlásának. A környezeti nevelés (az ökopedagógia és az ökoandragógia) olyan ismereteket kell közvetítsen a hétköznapi ember – felnőtt és kiskorú – számára is, melyek megteremtik a lehetőséget ahhoz, hogy a környezet és a természet védelmében kollektív és individuális jelleggel egyaránt felléphessen. Figyelmet kell fordítani a fejlődő országokban az erdei életközösségek, egyéb élővilág, flóra és fauna megővésére az indusztrializáció káros következményeitől.

Ezek a felvetések lényegében máig ható problémákat takarnak. A környezeti-természeti gondok mind vegyesebb képet mutatnak. Megoldatlanságuk a környezeti nevelésre váró feladatokat is felhalmozza. A környezeti nevelés palliatívna, látszatcselekvésnek tűnhet a kézzelfoghatónak tekintett környezetjogi aktivizmus mellett. A környezet-, természet- és állatvédő civil szervezetek (társadalmi szervezetek, alapítványok) művelődő közösségei a környezetvédelmi, a természetvédelmi és az állatvédelmi törvényünk által biztosított közérdekű perlés jogosítványát hatékonyabbnak tekintik a nép- főiskolák intézményénél.

Az 1972. évi Stockholmi Konferenciát 1992-ben a Riói, majd 2002-ben a Johannesburgi Konferencia követte. A Foundation for Environmental Education alapítvány az ENSZ Környezet és Fejlődés konferenciája nyomán 1994-ben indította el ökoiskolai programját. Fontos, hogy a környezeti nevelés az alfánál kezdődjön, a bibliai alapoknál, és az alkotmányos ésszerűségi szűrőn keresztül jussunk el a mai kor többletkövetelményeihez.

Magyarországon az ismertté vált közvadás bűncselekmények fiatalokú elkövetőinek száma 2007-ben az előző évhez képest csökkent. Ez a korábbi esztendőben is így alakult. A közvélekedés szerint azonban ez a folyamat éppen ellenkező irányban halad. Ugyanez a közvélekedés vezette Szalai Júlia tanulmánya szerint a tanárokat, hogy cigánynak tekintsenek valójában feltehetően nem cigány származású diákokat is, és ettől nagyobb kedvvel buktassák meg a roma tanulókat. És ugyanilyen alapon tartják a tanárjelöltek igen nagy arányban – idézem – „agresszívna, lustánna, műveletlennek, megbízhatatlannak, élösködőnek, piszkosna” roma diákjaikat egy 2002-ben publikált felmérés eredménye szerint.

„Nec ipsa natura docet vos quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi”

Az idézet Pál apostol *I. korinthusi leveléből* való (11, 14): „Vajon maga a természet is nem arra tanít-e titeket, hogy szégyen, ha a férfi megnöveszti a haját?” Létezik-létezett társadalmunknak egy marginalizálódott rétege, mely a 13. versig nem jutott el ugyanebben a pásztorlevélben: „ha szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom”. Morus írta az *Utópiában*: „olyan finoman borotválták őket minden oldalon csupaszra, hogy a derék férfiaknak egyetlen hajuk szála sincs, amelynél fogva megragadhatnánk őket” (1) (*Morus*, 1989, 10.). „Mi a bűn? Hiány-e, vagy éppen valami aktív, okos erő, amely játszik az emberekkel? És ha nemcsak elégtelenség, mulasztás, szünet és szakadás a lét isteni szövetében, akkor micsoda?” (*Konrád*, 1998, 9.)

A régi embereknek a filogeneziszről alkotott nézetét tükrözi a *Bölcsesség Könyvének* 19, 19 verse: „Szárazföldi állatok ugyanis vízivé változtak, és vízi állatok kimentek a szárazra.”

Már a régi korok embere is differenciáltan tekintett a szelíd és a vad természetű állatokra. Ezt mutatják a következő ószövetségi idézetek is: „Ő adta nekem a dolgok igaz tudását, hogy értsem [...] az állatok természetét, a vadállatok dühét” (*Liber Sapientiae* 7, 17 et 7, 20). „Ne kösd be az ökör száját, amikor gabonádat nyomtatja a szérűn” (*Deuteronomium*, 25, 4).

Mindezekből is kitűnik, mennyire fontos volt az állat az ember számára. Fontos. De mint értéktárgy, s ha már nem vette hasznát, nem törődött vele. Az állatban okozott kárt mindig súlyosabb szankcióval büntették, mint az állat által okozott kárt. Ennek etiológiája azonban szintén az állat értéktárgy jellegéhez vezet, s nem valamiféle állatbarát megközelítéshez.

Hogy milyen sokat jelentett a fa és annak gyümölcse a Biblia korának embere számára, Joel próféciájából is kiviláglik: „Odalett a szőlőtő, elhervadt a fügefafa; gránátalma-, pálma- és almafa s a mező minden fája kiszáradt. Bizony odalett az öröm az emberek fiái között!” (*Joel* 1, 12) Az *Apokalipszis* későbbi megfogalmazásához is mintaként szolgáló Joel próféta könyve létfontosságúnak mutatja be a fügét, a gránátalmát és az almát; ez csak példálózó felsorolás. A korabeli pomológia jóval több gyümölcsfajt ismert. Az állatok és növények fontossága megjelenik a *Deuteronomiumban* is: 20, 19–20; 24, 19–21; 22, 1–2; 22, 6–7; 25, 4.

Deuteronomium 20, 19–20: „Ha hosszú ideig ostromolsz egy várost, s ostromló művekkel veszed körül, hogy bevedd, ki ne vágd azokat a fákat, amelyekről enni lehet, s ne pusztítsd el fejszévedel körös-körül a vidéket, mert fa az és nem ember, s nem szaporítja az ellened hadakozók számát. Azokat a fákat, amelyek nem gyümölcsstermők, hanem vadak, s más célokra valók, kivághatod...” Az *Evangélium* is él fametaforával: A fák védelméről szóló 21/1970. (VI. 21.) Korm. rendelet 2. §-a értelmében tilos az élő fák (telepítések, ültetések) megromlása, pusztítása vagy olyan kezelése, amely értékük csökkenésével jár.

„Ha aratsz a földeden, s kint felejtesz ott egy kévét, ne menj vissza érte; legyen az idegené [...] Ha olajfáidat megszeded, utána ne keresgélj rajtuk. Maradjon az idegennek [...] Ha szőlődben szüretelsz, utána ne keresgélj szemeket. Maradjon az idegennek...” (*Deuteronomium* 24, 19–21). A böngészést ma sem kriminalizálja a büntető törvénykönyv. A mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. törvénycikk 95. §-a alapján kihágást követett el és száz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel volt büntetendő, „h) a ki jogosulatlanul tarlóz vagy böngész. Továbbá, a ki a hasznos madarakat pusztítja, azoknak fészkeit és tojásait, fiait elszedi vagy azokat hatósági engedély nélkül forgalomba hozza.” „Ha útközben meglátsz a fán vagy a földön egy madárfészket, amelyben fiókák vagy tojások vannak, s az anyamadár rajta ül a fiókákon vagy a tojásokon, ne fogd meg az anyamadarat a fiókákkal együtt. Ha a fiókákat ki is szeded, az anyamadarat hagyd elrepülni...” (*Deuteronomium* 22, 6–7) A *ius aucupii*, a madárfogás az uralkodók „légi joga” volt, melyet papagenóik útján gyakoroltak. „S ha [...] lesújtunk

egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek” – panaszolja Tiborc. „...fürjet készítettél nekik eledelül...” (Liber Sapientiae 16, 2)

„A táboron kívül legyen egy hely, ahova kimehetsz dolgozra. Fölszerelésedhez tartozék hozzá egy kis ásó. Amikor ki kell menned, áss vele egy kis gödröt, s takard be szennyedet.” (Deuteronomium, 23, 13–14)

„Ha látod, hogy testvéred ökre vagy juha elkóborol, ne maradj tétlen, hanem vezesd vissza testvéredhez. Ha testvéred nem lakik a közelben vagy nem ismered kié, vezesd a magad házába, s maradjon nálad, míg testvéred nem megy keresni. Akkor add neki vissza.” (Deuteronomium 22, 1–2)

„Das Recht existiert nur als Zweig eines Ganzen...”

„A jog csak egy egésznek ágaként egzisztál, mint egy önmagában szilárd fának felkúszó növénye” (Hegel, 1971, 141. §). Az általában elvárhatóság mércéjével bánó jog szabályai nehezen egyeztethetők össze a diákok testre szabott morális hozzáállásával. A hegeli objektív erkölcsi törvény a ma hatályos német alkotmányban is megjelenik (*Sittengesetz*: 2. cikk (1) bek.). Valamiféle általános centiméterszalagon mérik vele a jogot és morált. Az egyéni morál azonban rendkívül diverzifikált.

Magyarországon az ismertté vált közbűncselekmények fiatalok elkövetőinek száma 2007-ben az előző évhez képest csökkent. Ez a korábbi esztendőben is így alakult (KSH, 2008, 59.). A közvélekedés szerint azonban ez a folyamat éppen ellenkező irányban halad. Ugyanez a közvélekedés vezette Szalai Júlia tanulmánya szerint a tanárokat, hogy cigánynak tekintsenek valójában feltehetően nem cigány származású diákokat is, és ettől nagyobb kedvvel buktassák meg a roma tanulókat (Szalai, 2008, 5.). És ugyanilyen alapon tartják a tanárjelölték igen nagy arányban – idézem – „agresszívnek, lustának, műveletlennek, megbízhatatlannak, élésködőnek, piszkosnak” roma diákjaikat egy 2002-ben publikált felmérés eredménye szerint (Géczi, Huszár, Sramó és Mrázik, 36.). Nem aggályos dolog-e a munka törvénykönyve szerint az esélyegyenlőségi tervhez a roma munkavállalókat nyilatkoztatni származásukról? Még ha az anonimitás jogi garanciái ki is tűnnek a jogszabályból (Mt. 70/A. §).

„Egy apa azt kérdezte, hogy adhatná fiának a legjobb erkölcsi nevelést. Válasz: úgy, hogy olyan állam polgárává teszed, amelynek jó törvényei vannak” (Hegel, 1971, 153. §). Vajon akkor jók ezek a törvények, ha a hegeli erkölcs általános mércéjével gleichschotholnak? Vagy akkor, ha teret engednek a másságnak, és egyéniesített morálfilozófia mentén haladnak? Weller Mónika (2003) a diszkrimináció tilalmát vizsgálta az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában. Arra a következtetésre jutott, hogy az összehasonlító és az ésszerűségi teszt közül az utóbbi jelentősebb validitással alkalmazható a Bíróság ítéletének kialakításakor.

A környezetvédelemre nevelést a kisebbség tolerálására való tanítással kell kezdeni. Egyrészt mert hasonló empátia szükséges mindkettőhöz: pont ugyanakkora lelki erő kell, hogy ne irtsuk ki természetes környezetünket és a gyengébb pozícióban lévő etnikumokat, hanem tiszteljük azokat. Másik oldala ennek a megközelítésnek, hogy az ökorasszizmus, a környezeti rasszizmus ismét felütötte a fejét. És a történelem körforgásában megint nem érzékelik a jelenben a spenceri „uralkodó”, erős nemzetek, hogy a terhes környezethasználat kiszervezése erőtlenebb helyzetben lévő nemzetek lakóterületére, valamint a kisebb, esetleg önálló államisággal nem is rendelkező népek természeti kincseinek és erőforrásainak kizsákmányolása (vesd össze: ENSZ: *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* 1. cikkely 2. pont) a történelemben korábban és más formában már kataklizmához vezetett.

A jelenben nehéz felismerni a jövőt, de ha a múlt ismétli önmagát, azt észre kell venni. Rasszizmus és ökorasszizmus, miként az általában vett erkölcsi igazságtalanság és a

környezeti igazságtalanság (environmental injustice) (2), egy cipőben járnak. Az ökorasszizmussal talán legfertőzöttebb afrikai kontinensen is kezdik felismerni a környezeti nevelésben megjelenő előnyöket. A haladóbb afrikai államok, így Algéria, Tunézia, Szenegál stb. fontosnak tartják normatív szinten szabályozni a környezeti nevelés globális társadalmi igényét. Niger oktatási törvényének 20. cikkelye például kimondja, hogy az állam az oktatás minden szintjén köteles bevezetni a környezeti nevelést (3). Tanzániában a Nature for Kids alapítvány környezetvédelemre nevelő filmeket készít 7–13 éveseknek, melyekben arra ösztönzik a gyerekeket, hogy ne a városban keressék jövőjüket, hanem természetes környezetükben.

Mindez igen nehéz feladat. A gyarmatosító államok „slash and burn” agrárpolitikája hagyott még hátra védeni való természeti értékeket, de a helybeliek hozzáállása a környezet- és természetvédelem ügyéhez talán már visszafordíthatatlanul megváltozott. Ezért is fontos az iskolás korosztály meggyőzésével próbálkozni. Az ENSZ által 2001-ben a dél-afrikai Durban városában elfogadott akcióprogram részletesen foglalkozott az ökorasszizmus problémájával. Az Afrikai Egységsszervezet – melynek utódszerve a mai Afrikai Unió – 1981-ben elfogadta az *Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartáját* (az úgynevezett *Banjul Charter-t*), melynek 24. cikkelye megfogalmazza, hogy minden embernek joga van a fejlődéséhez szükséges kielégítő környezethez. A 19. cikkely értelmében minden ember egyenlő, és egyik nép sem uralkodhat a másik felett. A 28. cikkely a diszkrimináció tilalmát, a kölcsönös tisztelet és tolerancia követelményét határozza meg.

A hatályos német alkotmány 6. cikkelye értelmében a házasság és a család az államrend különleges védelmét élvezzi ((1) bek.) (4). A szülők természet adta joga és ugyanakkor elsődleges kötelessége is a gyermekek gondozása, nevelése ((2) bek.) (5). A család beteljesüléséhez házasság, a gyermekek felnevelése szükséges (*Hegel*, 1971, 160. §). A gyermekeknek nincs morális akaratak, hanem szüleik határozzák meg a magatartásukat (*Hegel*, 1971, 107. §). De milyen irányban? Mi az, ami megengedhető, és mi az, ami már a kiskorú erkölcsi fejlődését büntetőjogi értelemben veszélyezteti (Btk. 195. §)? Ugyanezen szakasz értelmében vajon büntethető volna, aki gyermekével együtt jelenik meg nyilvános rendezvényen, és a biztonsági rendelkezésnek erőszakkal vagy fenyegetéssel ellenáll? Felnőttek esetében is nehezen megállapítható a határ a gyülekezési jog törvényes gyakorlása (1989. évi III. tv.) és az azzal való visszaélés (1999. évi LXXIX. tv. 152. §) között. A garázda vagy rendbontó pedig nem számol a szülői felügyeleti jog megvonásának lehetőségével valóságos alaki halmazatban megvalósuló kiskorú veszélyeztetése esetén. A BH 2005. 321. jogesetben a bíróság megfogalmazta, hogy kiskorú veszélyeztetése alapot ad a szülői felügyeleti jog megszüntetésére. Továbbá az 1952. évi IV. törvény 88. § (1) bekezdésének a) pontja értelmében az is, ha a szülő vétkesen, az általában elvárható magatartás követelményének megszegésével gyermeke erkölcsi fejlődését veszélyezteti. Miért is látni mind fiatalabb kiskorúakat ruhájukon önkényuralminak csak a Btk. szerint nem minősülő jelképekkel közlekedni közterületen? És miért ad el nekik sört a boltos? És miért nem a fémhulladékok közé dobják használt sörösdobozaikat?

Hannibál tanár úr esetére a Töhötöm Mozgalommal még mindenki emlékszik Szabó Ernő legendás alakításában. Vagy vannak, akik éppoly gyorsan felejtenek, amilyen gyors, rutinos mozdulattal a szelektív hulladékgyűjtő mellé hajtják szemetüket? Ez is nevelés kérdése. De nemcsak a környezeti nevelésé. A pedagógus az ókori Hellászban a gyermekek rabszolgáját jelentette. Különleges „rabszolgasors” ma is a gyermekek oktatása-nevelése. Társadalmi profitot csak hosszú távon termelhet. A cserkészmozgalmak környezet- és természetvédelmi nevelő funkcióját valójában igen jól átvette az úttörősszervezet, majd ismét a cserkészszeg. A pedagógus kötelessége a gyermekek, tanulók erkölcsi nevelése, erkölcsi védelme. Kötelessége, hogy tárgyilagos legyen és többoldalú (1993. évi LXXIX. tv. 19. § (7) bek. a) és i) pont). A környezeti értékek nem kérdőjelezhetők meg sem lelkiismereti, sem világnézeti, sem pedig politikai alapon (vesd össze: uo. 41. § (1)–(4) bek.).

A történelemnek tartanak tükröt egyes államok alkotmányai. Míg a magyar alkotmányban a 8. § mondja ki, hogy a Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődleges kötelessége, a német alkotmány 1. cikkelye fogalmazza meg ugyanezt a posztulátumot. Leginkább történelmi okokkal magyarázható, hogy egy ország egyes alapvető értékeit hányadik helyen konstitucionalizál. (Magyarországon a köztársasági államforma áll az első helyen.)

Az osztrák alkotmány utólag beiktatott 14. cikkelyének (5a) bekezdése az alkotmány általános rendelkezései közt fogalmazza meg, hogy a diákok, a szülők és a tanárok együttműködésével kell a gyermekek és a fiatalok számára a lehető legjobb értelmi, érzelmi és testi fejlődést biztosítani, hogy így egészséges, öntudatos, elégedett, teljesítőképes, kötelességtudó, zeneszerető és kreatív emberré váljanak, akik képesek – a társadalmi, vallási és morális értékek mentén orientálódva – önmagukért, embertársaikért, a környezetért és a jövő nemzedékekért felelősséget vállalni (6). A világon, meglehet, egyedülálló, hogy alkotmányszövegbe foglalják az amúgy helyes megállapítást, hogy aki a zenét szereti, rossz ember nem lehet. Aki pedig jó, az védi a környezetet is, és gondol a még meg nem születettek egészséges környezetéhez való elemi igényére. A szomszéd országban tehát fontosnak tartotta a jogalkotó konstitucionális szinten ugyanazon szakaszon belül leszögezni, hogy a zene és a környezet szeretete összefügg. Erre pedig oktatni-nevelni kell az ifjúságot. Az alkotmány itt is tükröt tart a történelemnek: hiszen Ausztria oly sokat tett hozzá az európai zenekultúrához az elmúlt évszázadokban.

A francia alkotmány 2004. évi Környezetvédelmi Chartájának 8. cikkelye kimondja, hogy a környezeti nevelésnek és képzésnek a környezetvédelemmel kapcsolatos jogok és kötelességek teljesítését kell elősegítenie (7). A Charta 1. cikkelye szerint mindenkinek joga van kiegyensúlyozott és egészséges környezetben élni. A 2. cikkely szerint minden személynek kötelessége a környezeti minőség megőrzésében és javításában részt venni. A Charte de l'Environnement tehát egyfajta társasjátékként határozza meg a környezetvédelem ügyét, melyben a polgároknak kötelességeik és jogaik vannak. Ezek mentén haladva képzelhető el a környezetvédelem. De ehhez szükséges a játékszabályokat – az alkotmányos charta értelmében is – megismertetni a „játékosokkal”.

A holland alkotmány 23. cikke értelmében az oktatásügy a kormány mindenkori feladatát képezi (8). A 21. cikk kimondja, hogy az állam feladata a lakókörnyezet minőségének megóvása és javítása (9). (Itt az alkotmány 1. cikke a diszkriminációtól emeli jogerőre.) A holland közoktatási törvény 9. cikkelyének 2. bekezdése az alapfokú oktatás kötelező feladatáknak nevesíti a természetismeret nevelést. Hollandiában az ökoiskolai program 2002-ben indult útjára, először Dél-Hollandia tartományban.

2006 novemberében Hollandiában a Tweede Kamer-be, a parlament alsóházába a világon elsőként két olyan képviselő is bejutott, akik a Partij voor de Dieren állatvédő párt színeiben indultak a választáson. (Nem elhanyagolható tény, hogy mind a két képviselő viszonylag fiatal, harmincas éveikben járnak, és egyikük az ifjúságvédelemből nyergelt át.) 2007 márciusában a tartományi választások sikerét követően a párt az Eerste Kamer-be, a felsőházba is tudott egy szenátort küldeni. Ezek kezdeti, látszólag alig érzékelhető, alig értékelhető sikerek. Jelentőségük azonban túlmutat a mai kor politikai ethoszán.

A svájci alkotmány preambuluma a jövő nemzedékek védelmét vetíti előre. A 73. cikkely értelmében a természet, annak megújulóképessége és az ember környezethasználata közti fenntartható egyensúlyra kell törekedni. A 78. cikkely (4) bekezdése szerint a svájci szövetségi állam törvényt hoz az állat- és a növényvilág védelmére, valamint a természetes környezet biodiverzitásának fenntartása érdekében, továbbá védi a kihalóban lévő állat- és növényfajokat.

A magyar alkotmány 16. cikkelye értelmében a Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit. A 18. cikkely szerint a Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

Hazánkban a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi XXXVIII. törvénycikk 64. §-a a felsőbb népiskolákban a fiúknak természettanból és természetrajzból különösen a földművelést és ipart, míg a lányok számára a kertészetet és a „női foglalkozás”-t rendelte tanítani. Azóta a magyar társadalom számos faktora megváltozott.

A hatályos hazai közoktatási törvény 8. §-ának (9) bekezdése értelmében a *Nemzeti alaptantervben* kell meghatározni az iskolának az egészségfejlesztéssel, a fogyasztóvédelemmel és a környezetvédelemmel összefüggő feladatait. A 48. § (3) bekezdése szerint az iskola nevelési programjának részeként el kell készíteni az iskola egészségnevelési és környezeti nevelési programját. Az 53. § kimondja, hogy az iskola – a tanórai foglalkozások mellett – a tanulók érdeklődésére, igényei szerint tanórán kívüli foglalkozás keretében is folytathat környezeti nevelést. A 95. § (5) bekezdése megfogalmazza, hogy az ágazati irányítás, az oktatásért felelős miniszter és a kormány közös szabályozási feladatokat hajt végre: az oktatásért felelős miniszter és a környezetvédelemért felelős miniszter közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával segíti a környezeti oktatás-nevelés feladatainak végrehajtását és az Erdei Iskola Program megvalósulását. A Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, valamint az Oktatási és Kulturális Minisztérium közösen idén is kiírta 2008. márciusi határidővel a pályázatot az „Ökoiskola” cím elnyerésére.

Reklámtörvényünk, az 1997. évi LVIII. tv. 4. § b) pontja tiltja a természet-, illetve környezetkárosításra ösztönző reklámokat. Hatályos közoktatási törvényünk 122. §-ának (12) bekezdése alapján az óvodában, általános iskolában és az általános iskolai tanulókat fogadó kollégiumban főszabály szerint tilos reklámtevékenységet folytatni. Ez utóbbi alól kivétel, ha a reklám a gyermekeknek, tanulóknak szól, és az egészséges életmóddal, a környezetvédelemmel függ össze. Az iskolai-óvodai reklámok esetében azonban – jóllehet, erről közoktatási törvényünk hivatkozott szakasza nem szól – inkább a társadalmi célú, semmint a gazdasági reklámok merülhetnek fel. Médiatörvényünk (1996. évi I. tv.) – mely szintén tilos reklámnak tekinti a környezetkárosításra, egészségkárosításra ösztönző reklámot – 5/A. §-ának (1) bekezdése értelmében a műsorszolgáltató reklám esetén nem köteles a kiskorúakat védő számkarikát alkalmazni. Ezt pótolják a reklámszabályok gyermek- és ifjúságvédelmi rendelkezései. Mégsem biztos, hogy helyes az ajánlott életkor jelzését fel nem tüntetni.

A tételezett alapjogok mentén haladva a jogforrási hierarchia alsóbb szintjein is kialakulnak a környezeti nevelés végrehajtási eszközei. „Létrejött a világ nyilvánossága. Az emberi jogok sérelme, még ha nem büntetik is rendszeresen, nem marad észrevétlenül és tiltakozást vált ki” – írja Safranski (2004) *Mennyi globalizációt bír el az ember?* című tanulmányában. „Egyrészt a jogalkotónak meg kell alkotnia azokat a szabályokat, melyek a nemzetközi jog előírásainak megfelelnek, valamint konfliktus esetén a nemzetközi jog szabályait kell alkalmazni” – írja Tallódi Zoltán a *Fundamentum* hasábjain (Tallódi, Weller, Bán, Magyar és Farkas, 2005). Mindezt alkotmányunk 7. § (1) bekezdése szellemében. Egyetemes emberi jogok jelennek meg a nemzeti, államszövetségi, szupranacionális alkotmányokban. A 2004. évi Európai Alkotmány elutasítása után 2007 végén az EU-27-ek aláírták a Lisszaboni Szerződést. Ennek értelmében az Európai Unió Alapszerződése 2. cikkelyének (3) bekezdése Európa fenntartható fejlődését, továbbá a környeze-

ti minőség javítását tűzi ki célul. Mindezt a magyar alkotmány preambulumban is szereplő szociális piacgazdasággal kívánja az Unió összhangba hozni. A Lisszaboni Szerződés által beiktatott 5bis szakasza szól a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemről, a magas szintű oktatásról, valamint a népegészségügyről.

Bizonyos alapjogok konkurálnak egymással. A környezetvédelem igényéből az ifjúság nevelésének értéke axiologikusan következik. A tanulás és a tanítás szabadsága minden fejlett országban immanens alkotmányos érték. „Korlátozhatatlan vagy abszolút alapjogok nincsenek. A korlátozásnak azonban alkotmányosnak, azaz az alkotmány által megengedettnek kell lennie” – írja Ádám Antal (1994) az *Acta Humanában*. Alkotmányunk 8. § (2) bekezdése értelmében a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és köteleységekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja. Ez tehát materiális logikailag az Ádám Antal által megfogalmazott „megengedtség” mértéke hazánkban.

Következtetések

Megfelelő hübrisszel nem nehéz elméleteket alkotni. A gyakorlatra átültethető teóriákat azonban korántsem olyan egyszerű koncipiálni. Csak normaadekvát elméletek nyújthatnak biztonságos megoldást. Ezek közül is kevés válik be a valóság talaján. A jóhiszeműség és tisztesség erkölcsi normája az, mely az önhibát, a tőle elvárhatóságot objektívizálja, ugyanakkor hordoz egyéni, szubjektív elemet is. Az alapjogok az emberi jogokból nőnek ki. Az emberi jogok pedig a valláserkölcis éjjeléből törnek fel „mint leláncolt titánok” (*Szerb*, 1992, 835.). Az erkölcsi normák archetípusa és a jogi realitás abból az örömelvűségéből ered, mely a lelkes, azaz lélekkel ('animus') bíró lényeket, az állatokat ('animalia') és (köztiük) az embert a természet ősi ranglétráján felsőbb szintre helyezte a lélekkel nem rendelkező dolgoknál. Talán innen fakad, hogy a germán jogcsaládban a német, az osztrák és a svájci polgári törvénykönyv expressis verbis deklarálja, hogy az állatok nem dolgok („Tiere sind keine Sachen”). Csak szükségképpen vonatkoztatható rájuk a dologiség attribútuma. Az állatvédelemre nevelés a természetvédelmi-környezetvédelmi nevelés szerves része. Ahogy az állatvédelem mind nagyobb teret nyer a már-már hétköznapivá váló környezetvédelmi mozgalmak sűrűjében, úgy integrálódik – a környezet- és természetvédelem nyomvonalán haladva – a társadalmi szabályrendszer minden egyes partikulárájába. 2006 novemberében Hollandiában a Tweede Kamer-be, a parlament alsóházába a világon elsőként két olyan képviselő is bejutott, akik a Partij voor de Dieren állatvédő párt színeiben indultak a választáson. (Nem elhanyagolható tény, hogy mind a két képviselő viszonylag fiatal, harmincas éveikben járnak, és egyikük ifjúságvédelmiből lett politikus.) 2007 márciusában a tartományi választások sikerét követően a párt az Eerste Kamer-be, a felsőházba is tudott egy szenátort küldeni. Ezek kezdeti, látszólag alig érzékelhető, alig értékelhető sikerek. Jelentőségük azonban túlmutat a mai kor politikai ethoszán.

A környezetvédelemhez a legtöbb ország fokozottan szigorú felelősséget kapcsol. Ez az úgynevezett sztrikt felelősség sem minden országban, minden esetben ténylegesen abszolút. A konkrét tevékenység körén kívül eső és – konjunktív feltételként – elháríthatatlan ok mentesíthet a lato sensu felróhatóság alól, valamint sokszor a károsult – ha van ilyen természetes személy – vétkessége is csökkentheti a felróható felelősség mértékét. Az utóbbi általában 80–20 százalék kártelepítési arányt jelent a bírósági gyakorlatban, ha nem veszélyes üzemek találkozásáról van szó. (A iuris dictio ettől eltérhet.) A neveléssel okozott kár azonban nehezen materializálható, így aligha lehet fizetőeszközben kifejezni. A közigazgatási, a szabálysértési és a büntető joganyagban talánunk szankciókat, de a kártérítési felelősség innen hiányzik. Nem lex imperfecta. Több mint alkotmányos megfogalmazás. De nem terjed ki minden jogágra. Talán jobb is így. A környezetvédelmi nevelés imponderabilitásának súlyát eleddig ismeretlen mértékegységben lehetne kifejezni.

A lelkiismereti és vallásszabadság alapvető értékek Magyarországon, és a fent vizsgált államok értékrendjében is. Ezért az alapjogi definiáltság igényel bizonyos közös vallás-erkölcsi kiindulópontot. Ilyen transzkontextuális alapmű lehet a legtöbb világvallás által akceptált ószövetségi szövegtest. A zsidó-keresztény kultúrkörön túl az izmaelita hit is a Genézisben fedezi fel gyökereit.

Az alapjogi szemléletmód az európai spengleri kultúrközegben még elmarad az észak-amerikai alkotmányalapú jog- és társadalomfelfogástól, de mind jelentősebb szerephez jut. Nem elég tehát itthon, Európában fellapozni egy ország alkotmányát, hogy megismerjük valóban érvényesíthető jogainkat. Elég viszont ahhoz, hogy képet kapjunk a szocioszféra természetéhez való viszonyáról. Szerencsés esetben pedig az alkotmányerejű törvények és szatellitjogszabályaik dzsungelében a faktuális környezeti nevelés jogi alapját is megtalálhatjuk. Míg a „tengeren túl” a konstitucionális értékek formálják ténylegesen a joggyakorlatot, az „öreg kontinensen” a jogszolgáltatás alakítja, korrekcionálizálja a jogi normákat. A környezeti nevelés terén tehát a de facto szemlélet, a jogformálás alulról jövő társadalmi kényszere elsőbbséget élvez a de iure szemlélethez képest. Mindez nem az anarchista környezetvédelmi nézetek betörését jelenti a környezeti nevelés területére, hanem az egymással konkuráló alkotmányos vagy egyéb jogi értékekkel kapcsolatos, gyakorlatias érdekmerlegelést tesz lehetővé, sőt szükségessé. Egy, a teljes lakosság részéről legitimitást élvező demokráciában az egészséges környezethez fűződő jogokkal inherens azok némelykor rendeltetésellenes gyakorlása is. A szabad (politikai, társadalmi) kultúra nem fogadhatja be a kultúra szabadosságát, mert ez a láthatatlan társadalmi szerződés megszűnésével járna. Ezért nagy vonalakban a (környezeti) jogokkal való visszaélést a legtöbb jogi és erkölcsi szabály tilalmazza. Amennyiben zsinórmértékkel és szankciókkal kell ezt kikényszeríteni, a demokrácia már nem tökéletes: sérült és hézagos szövődékű. A környezeti nevelés pedig kudarcot vall.

Jegyzet

- (1) „For why they be so smug and smooth, that they have not so much as one hair of an honest man whereby one may take hold of them.” (More, Thomas (1970): *Utopia*. London: Dent, New York: Dutton, p. 10.)
- (2) „A környezeti igazságosság elve azt jelenti, hogy korra, nemre, etnikumra és társadalmi-gazdasági helyzetre való tekintet nélkül biztosítani kell az egyenlő hozzáférés jogát a környezeti közjavakhoz és az egészséges környezethez; a környezeti károk terheit és felszámolásának költségeit pedig méltányos módon kell elosztani a különböző érintettek között” (Nemzeti Éghajlat-változási Stratégia 2008–2025).
- (3) „L'État veille à l'introduction de l'éducation environnementale dans les programmes d'enseignement à tous les niveaux.”
- (4) „Ehe und Familie stehen unter dem besonderen Schutze der staatlichen Ordnung.”
- (5) „Pflege und Erziehung der Kinder sind das natürliche Recht der Eltern und die zuvörderst ihnen obliegende Pflicht.”

- (6) „...im partnerschaftlichen Zusammenwirken von Schülern, Eltern und Lehrern ist Kindern und Jugendlichen die bestmögliche geistige, seelische und körperliche Entwicklung zu ermöglichen, damit sie zu gesunden, selbstbewussten, glücklichen, leistungsorientierten, pflichttreuen, musischen und kreativen Menschen werden, die befähigt sind, an den sozialen, religiösen und moralischen Werten orientiert Verantwortung für sich selbst, Mitmenschen, Umwelt und nachfolgende Generationen zu übernehmen.”
- (7) „L'éducation et la formation à l'environnement doivent contribuer à l'exercice des droits et devoirs définis par la présente Charte.”
- (8) „Het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der regering.”
- (9) „De zorg van de overheid is gericht op de bewoonbaarheid van het land en de bescherming en verbetering van het leefmilieu.”

Irodalom

A Központi Statisztikai Hivatal jelenti, Gazdaság és társadalom. Központi Statisztikai Hivatal, 2008/1. Ádám Antal (1994): Az Alkotmánybíróság szerepe az emberi jogok védelmében. *Acta Humana*, 15 – 16.

Géczy János – Huszár Zsuzsanna – Sramó András – Mrázik Julianna (2002): A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében. *Magyar Pedagógia*, 1.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1971) [1748]: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata (Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse)*. Akadémiai, Budapest. Ford.: Szemere Samu.

Konrád György (1998): *Hagyaték*. Palatinus, Budapest.

Morus Tamás (1989) [1516]: *Utópia (De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia)*. Európa, Budapest. Ford.: Kardos Tibor.

Safranski, Rüdiger (2004) [2003]: *Mennyi globalizációt bír el az ember? (Wieviel Globalisierung verträgt der Mensch?)* Európa, Budapest. Ford.: Györfly Miklós.

Szalai Júlia (2008): Felmérés roma gyerekekről. *Köznevelés*, 14.

Szerb Antal (1992): *A világirodalom története*. Magvető, Budapest.

Tallódi Zoltán – Weller Mónika – Bán Tamás – Magyar Gábor – Farkas Lilla (2005): Strasbourg és a magyar joggyakorlat. *Fundamentum*, 1.

Weller Mónika (2003): A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában. *Acta Humana*, 1 – 2.

Julesz Máté

Szegedi Tudományegyetem, BTK

A térinformatikus teknőc

A térinformatika alapjainak oktatása Logo programnyelv segítségével

Egyre többen, egyre több célra használják eszközként a térinformatikát. A kapcsolódó szakismeretek oktatása során fennáll a veszélye annak, hogy a diákok egy-egy célszoftver alkalmazását megtanulják, de a program által elvégzett alapműveletek lényegét nem értik. Célszerű ezért az alapismeretek oktatását különválasztani a GIS-rendszerek bemutatásától, használatától. Az alapfunkciók modellezéséhez több lehetőség áll rendelkezésünkre, a legrugalmasabb eszköz valamely programnyelv. Egyszerűsége, átláthatósága miatt talán a Logo a legalkalmasabb erre a feladatra.

Tanszékünkön öt éve folyik térinformatika-oktatás, a számítástechnika és technika szakos tanárképzés keretén belül. Mivel tanár szakos hallgatóink a későbbi tanítványaik kedvéért tanulnak, célszerű a témát úgy bevezetni, hogy azt majd egy tizenéves is megértse, sőt, az érdeklődését is felkeltse. Érdemes tehát a tematikát a megjelenítésre, a látványra „kihelyezni”.

Az oktatás eszköze

A tematika összeállítása során felmerül a szoftverválasztás és az oktatás szakmai mélységének kérdése. Vajon szükséges-e a térinformatika alapjainak tanításakor, mindjárt az elején nagy tudású szoftvereket alkalmazni, vagy esetleg el lehet érni a valós kutatás során kapott (vagy hasonló, az oktatás céljainak megfelelő) eredményeket egyszerűbb eszközökkel, melyek az oktatásban rendelkezésre állnak? Melyek azok a funkciók, amelyeket feltétlenül ismerni kell egy térinformatikával foglalkozó tanárnak? (*Detrekői és Szabó*, 1995; *Honfi, Micsinai és Barabás*, 2005) Az AutoCAD Map, az ArcGIS, a GRASS stb. használata sok előismeretet igényel, s a tárgy keretén belül elsősorban nem egy bizonyos program kezelését kell megtanítani, fontosabb a szemléletmód alakítása, a probléma megértése, az első lépések megmutatása. A tökéletességre törekvés általában becsülendő, de felesleges akkor, ha modellezésről van szó. Nem feltétlenül kell a fejlesztendő rendszer valós használhatóságára törekedni, amikor az oktatás az elsődleges cél. Tanszékünkön egy kutatócsoport például kísérleti gyakorló úrszonda építésével, fejleszté-